

УДК 323:316.334(477):316.613.43

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2023.28.41>

ДИНАМІКА ДОВІРИ ДО ПОЛІТИЧНИХ ТА СИЛОВИХ ІНСТИТУЦІЙ В УКРАЇНІ (СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Примуш Микола,

доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса
ORCID ID: 0000-0001-5769-7345

Ярош Ярослав,

доктор політичних наук,
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8376-8979

Владислав Стрелков

доктор філософії зі спеціальності 052 Політологія,
асистент кафедри державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8436-3260

Установлено, що індикатором, який визначає рівень довіри до політичних і силових інституцій, є рівень включення громадян у політичні процеси. Зацікавленість громадян політикою передбачає участь у політичних процесах через звернення до політичних лідерів і політичних інституцій. Динаміку рівня довіри варто аналізувати через активність і взаємодію індивідів у суспільстві. У результаті проведення компаративного аналізу щодо зацікавленості політикою та довіри до політичних інституцій країни спостерігаємо таку закономірність, що громадяни тих держав, які більше довіряють цим інституціям, частіше звертаються до представників влади різного рівня. І спостерігається зворотна ситуація в тих країнах, де менше довіряють політичним інститутам, там менше цікавляться політикою.

З'ясовано, що після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну значно зріс рівень довіри до всіх державних інституцій. Акцентовано увагу на тому, що значно покращився показник довіри до силових інституцій.

Визначено три аспекти, які впливають на низький рівень громадської участі в Україні. По-перше, це відсутність харизматичних лідерів, які готові брати на себе відповідальність і працювати для вирішення реальних проблем. По-друге, це незадоволення базових потреб громадян, що змушує населення виживати, а не розв'язувати потреби більш високого татунку, зокрема участі в діяльності політичних інституцій. По-третє, це високий рівень патерналізму. В Україні спостерігається обережне ставлення до громадських ініціатив і участі в різних ініціативах, а в окремих випадках громадську участь сприймають крізь призму власного інтересу (політичного, соціального, фінансового тощо).

Ключові слова: довіра, політичні та силові інституції, суспільно-політичні настрої, політична свідомість, політична культура.

Prymush Mykola, Yarosh Yaroslav, Vladyslav Strelkov. Dynamics of trust in political and law enforcement institutions in Ukraine (sociological aspect)

It is established that the indicator that determines the level of trust in political and law enforcement institutions is the level of inclusion of citizens in political processes. Citizens' interest in politics implies participation in political processes through appeals to political leaders and political institutions. The dynamics of the level of trust should be analyzed through the activity and interaction of individuals in society. Applying a comparative analysis of interest in politics and trust in the political institutions of Ukraine, we observe such a pattern that citizens of those states that trust these institutions more often turn to government representatives of different levels. And the opposite situation is observed in those countries where they trust political institutions less and are less interested in politics.

It was found out that after the full-scale invasion of the Russian Federation in Ukraine, the level of trust in all state institutions has significantly increased. Attention is focused on the fact that the indicator of trust in law enforcement institutions has significantly improved.

Three aspects that affect the low level of public participation in Ukraine are identified. First, there is the lack of charismatic leaders who are willing to take responsibility and work to solve real problems. Secondly, it is the dissatisfaction with

the basic needs of citizens, which forces the population to survive, and not to meet higher-level needs, in particular, participation in the activities of political institutions. Third, it is a high level of paternalism. In Ukraine, there is a cautious attitude towards public initiatives and participation in various initiatives, and in some cases linking public participation through the prism of their own interests (political, social, financial, etc.).

Key words: *trust, political and power institutions, socio-political moods, political consciousness, political culture.*

Важливим аспектом, який підтримує легітимність політичних і силових структур, є рівень довіри громадян до цих інститутів. Чим більшим є рівень довіри до інститутів політичної системи, тим менше конфліктний потенціал суспільства.

Помаранчева революція та Революція гідності стимулювали суб'єктність громадських організацій та сприяли розвитку їхньої політичної складової частини. Під час соціально-політичних зрушень у 2004 і 2014 рр. відбулися суттєві зміни у відносинах між державою й інститутами громадянського суспільства шляхом посилення ролі останніх і усвідомленням владою необхідності врахування інтересів організованих груп суспільства.

Більшість громадських організацій не є політичними, і багато з них взагалі не виходять на рівень політики. У свою чергу, у громадському русі існують організації, які прагнуть досягнення визначених політичних цілей. Ці громадські організації є посередниками між членами різних соціальних груп і політичними інститутами. Такі громадські організації мають чітко виражений політичний вимір, а їхня активність спрямовується не лише на розв'язання конкретних проблем окремої групи, але і на широку політику. Такі громадські організації здійснюють вплив на розподіл ресурсів, можуть видавати ідеологічні інтереси окремих соціальних груп за загальні.

Громадські організації під час виборчих процесів можуть виконувати суто політичні завдання або реалізовувати свої інтереси політичними методами. Однак, на відміну від політичних партій, які прагнуть завоювати політичну владу, громадські організації намагаються впливати на політичний процес для ухвалення потрібних їм рішень.

В Україні зареєстровано приблизно 80 тисяч об'єднань громадян. Як зазначає О. Кудіна, приблизно дві третини з них мають у своєму складі декілька функціонерів, діяльність яких спрямована на комерційну діяльність. Однак третина громадсько-політичних об'єднань уже зарекомендували себе як енергійний і послідовний захисник локальних інтересів. Це відповідає загальноосвітньому процесу демасовізації та трансформації суспільства [2].

У громадському русі України існують організації, які ставлять перед собою завдання щодо вирішення політичних питань. Такі інституції є посередниками між членами громадських організацій і політичними інститутами. Ці громадські організації мають виразний політичний вимір, а їхня активність уплетена в політичний процес і спрямовується не лише на захист інтересів своїх членів.

Політична суб'єктність громадських організацій активізується в Україні у 2000-х рр. Зокрема, за даними експертного опитування, яке проводив Фонд «Демократичні ініціативи» у 2006 р., можемо побачити роль громадських організацій у виборчому процесі. За результатами дослідження дізнаємося, що поінформованість громадян про діяльність громадських організацій під час передвиборчої кампанії у 2006 р. виявилася дуже високою. Так, 61 експерт вказав, що знав про останню, а ще 10 опитаних принаймні «щось про це чули» [1, с. 95].

Серед переліку громадських організацій, що їх пригадують респонденти, перше місце за кількістю згадувань упевнено посідає діяльність громадських організацій, які активно працювали під час виборів. Найбільш ефективними громадськими організаціями, які працювали під час виборчих процесів, варто назвати такі, як: Комітет виборців України, ПОРА, «Доба вибору» (об'єднання журналістів і громадських діячів м. Рівного), Громадська мережа «ОПОРА» та ГАК (Громадський актив Києва) у м. Києві, «Самопоміч» і «Громадський форум» у м. Львові, «Нічна варта» у м. Сумах та інші. Варто виділити специфіку та напрями діяльності громадських організацій, які працюють у політичній площині, як-от:

- здійснення моніторингу, як-от моніторинг програм політичних партій, моніторинг виборчих списків і моніторинг роботи виборчих комісій;
- здійснення контролю за законністю проведення та прозорістю виборчої кампанії (ініціатива «Чисті вибори»);
- перевірка списків виборців;
- навчання членів виборчих комісій і проведення просвітницьких заходів для виборців, які голосують уперше;
- здійснення паралельних підрахунків голосів тощо (Комітет виборців України, ГМ «ОПОРА») [1, с. 96].

Частина громадських організацій в Україні досить фахово виконували функцію здійснення громадського контролю за виборчими процесами. Важливою складовою частиною, що визначає рівень суб'єктності громадських організацій, є визначення рівня їх участі в моніторингу виборів.

У зв'язку із цим можна виділити специфіку участі громадських організацій у виборчих процесах. По-перше, найбільш поширеними видами діяльності громадських організацій під час парламентських виборів за період незалежності були:

- просвітницька робота через правову, інформаційну й організаційну підготовку спостерігачів і членів виборчих комісій різного рівня;
- правозахисна діяльність щодо консультування виборців і захисту їхніх прав;
- роз'яснювальна робота серед виборців і членів виборчих комісій щодо відповідальності за порушення законодавства;
- політична соціалізація та мобілізація виборців щодо різних аспектів виборчої кампанії;
- інформування про діяльність політичних партій і їхні програмні засади;
- моніторингова діяльність і стеження за дотриманням демократичних виборчих процедур, проведення соціологічних досліджень, екзит-полів у межах чинного законодавства.

По-друге, значна частина громадських організацій співпрацювала з партнерськими організаціями та створювала коаліції. Спільна співпраця дозволяла консолідувати та заощаджувати ресурси, а також розширювати географію своєї діяльності.

Під час Помаранчевої революції, як зазначає М. Лациба, на виборах 2004 р. діяла значна кількість неформальних об'єднань, а саме: громадська кампанія «Пора», «Чиста Україна», «Студентська хвиля», «Знаю». Такі об'єднання спеціалізувалися передусім на проведенні масових заходів, розповсюдженні агітаційної продукції й інформаційних матеріалів для виборців, зборі коштів і наданні організаційної допомоги людям, що брали участь в акціях громадянської непокорі. Значна частина членів громадських організацій під час виборів виконували функції спостерігачів і членів виборчих комісій, після отримання попередньої фахової підготовки.

По-третє, після Помаранчевої революції та Революції гідності, на виборах 2004–2015 рр., уперше громадські організації змогли залучити значні ресурси з місцевих джерел для проведення акцій не тільки соціального, але й політичного характеру. Це відбулося завдяки ефективній діяльності громадських організацій у зазначений період і зростанню їхнього авторитету в суспільстві. Особливо вдало цю суспільно-політичну трансформацію для себе з користю використали опозиційні партії, які заручились громадською ініціативою та змогли знайти нові форми політичної боротьби за владу. Це деякою мірою відображало процеси демократизації українського суспільства та спроби налагодження конструктивного діалогу між політичними партіями та громадськими організаціями. З іншого боку, громадським організаціям інколи бракувало навичок політичної взаємодії. Однак співпраця між громадськими організаціями дозволяла сконсолідувати зусилля і не дублювати, а координувати дії.

Цікавою є аналітична оцінка Центру Разумкова щодо розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні у 2018 р. В Україні громадські та волонтерські організації, разом із Збройними силами та Церквою, залишалися лідерами довіри українського суспільства серед різних соціальних і державних інституцій. У зазначеній аналітичній оцінці відзначається, що у громадян існує повна або переважна довіра до волонтерських організацій, за це висловилися понад 62% опитаних. Повна або переважна довіра до громадських організацій в Україні становить 54% [4].

Очевидним є те, що політичні партії в Україні, які змагаються за здобуття чи утримання влади, мають використати ресурс довіри до громадських організацій. Для цього їм потрібно співпрацювати з даними інституціями та залучати їхніх лідерів в орбіту своїх політичних інтересів.

Як зазначає К. Захаренко, збільшення кількості місцевих громадських організацій сприяє регіоналізації та загалом є позитивне явище, оскільки сприяє розширенню інституцій реалізації політики, наближує громадські організації до особистості, вирішення її проблем. Дослідник зазначає, що це відповідає загальносвітовим тенденціям, наприклад, у Данії – 86%, Німеччині, Великобританії, Бельгії – 60% громадян є членами громадських організацій [1, с. 88].

З іншого боку, як відзначають експерти Центру Разумкова, зростання кількості громадських організацій поки що не стало запорукою зростання рівня участі громадян, їхньої готовності брати на себе більше відповідальності за якість свого життя. У більшості громадські організації, особливо в місті Києві, характеризуються відчуженістю від повсякденного життя громадян, їхніх актуальних запитів і потреб. За даними дослідження Центру Разумкова, у заходах, які проводили громадські організації

протягом 2017 р., брали участь менше 11% громадян, а визнати, що вони залучені до активної громадської діяльності, змогли приблизно 8% громадян [4].

Експерти Chatham House звертають увагу на те, що громадські організації приділяють мало уваги проблемі розбудови довіри в суспільстві, у своїй діяльності переважно виступають від імені суспільства, а не разом із суспільством. Можна погодитися з думкою експертів Центру Разумкова, що в українських реаліях спостерігається тенденція до «приватизації» загального терміна «громадськість» частиною громадських організацій [4].

Громадський рух в Україні має глибокі традиції. Зародження та діяльність громадських організацій у новій якості припали на початок розпаду СРСР, тоді з'являються різні неформальні об'єднання. Вони відрізнялися від своїх попередників тим, що діяли незалежно від ідеологічного контролю комуністичної партії. А також тим, що ці громадські об'єднання намагалися активно займатися проблемами національного відродження та підвищення рівня політичної культури громадян. У різні етапи розвитку громадських організацій з неформальної ініціативи почали виникати організовані структури українського громадського руху. Зокрема, у 1990-х рр. створюються такі організації, як «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Спілка української молоді, Союз українського студентства, Союз Українок, Українська студентська спілка, Українська скаутська організація «Пласт», Комітет української католицької молоді тощо. У 2004–2005 рр., під час Помаранчевої революції, найбільш активно про себе заявила «Пора», яка з неформальної ініціативи переросла в політичну партію. Також активізують свою роботу громадські організації, які контролюють виборчий процес, зокрема Комітет виборців України, ОПОРА й інші. Під час Революції гідності, у 2014–2015 рр., активізується діяльність неформальних цивільних і воєнних волонтерських організацій, значна частина яких для підвищення ефективності своєї діяльності легалізуються згідно із чинним законодавством. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність», ухваленого Верховною Радою 19 квітня 2011 р., «волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються та надаються волонтерами та волонтерськими організаціями. Волонтерська діяльність є формою благодійництва» [5].

Варто зазначити, що неформальна ініціатива громадян мала і має значний вплив на суспільство, проте суть, специфіка і зміст громадського руху все ж таки більшою мірою виражаються через його організовану частину – через діяльність різноманітних громадських організацій.

Хоча нинішній громадський рух України має майже тридцятирічну історію, більшість громадських організацій залишаються маловідомими громадянам, не мають в них належного авторитету та престижу. Однак після Помаранчевої революції (2004 р.) та Революції гідності (2014 р.) суб'єктність громадських організацій значно зросла.

Процеси, неминуче пов'язані з розбудовою держави, значно змінили і політичне життя українського суспільства. З одного боку, формується нова структура політичної системи, з іншого – якісно змінюються її складові частини, однією з яких є громадські організації. Непостійність політичної ситуації вимагає від політичних партій зміни форм і методів діяльності, що передбачає нові підходи до партій з іншими суб'єктами політичного процесу.

Громадські організації включені в державотворчі процеси та практично представлені в усіх формах політичної та соціальної організації українського суспільства. Ухвалена нормативно-правова база та відбулися суттєві зміни в діяльності громадських організацій. Політичні партії намагаються включити громадські організації в орбіту своїх інтересів.

Цікавими є результати дослідження, що стосувалися рівня довіри до політичних і силових інституцій у Волинській області. Аналітичний центр «Волинь» і «Лабораторія соціологічних досліджень» факультету історії, політології та національної безпеки ВНУ імені Лесі Українки презентували результати опитування «Суспільно-політичні настрої студентської молоді Волинського національного університету імені Лесі Українки».

Метою опитування було визначення динаміки змін політичної свідомості та культури суспільно-політичних настроїв студентської молоді до і після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. Перша хвиля відбулася в січні 2022 р., а друга – у листопаді 2022 р.

Дослідники акцентували увагу на таких основних тенденціях:

– зростання інтересу до політики. Тих, хто цікавиться та дуже цікавиться, у січні було 37%, у листопаді стало 66%. Показник тих, хто зовсім не цікавиться, знизився із 15 до 3%. Причини своєї неучасті молодь пояснює аполітичність. Рівень звернення до політиків низький і становить 13%. 86% респондентів не мають бажання звертатися до них щодо розв'язання власних проблем;

– бажання брати участь у місцевих виборах наявне лише у третини. Відзначено тенденцію незначного зростання тих, хто вважає, що брати участь у місцевих виборах – громадянський обов'язок (у січні – 43%, у листопаді – 46%), а також тих, кому важливо брати участь (на 4%);

– підвищення рівня довіри до інституцій, які обстоюють незалежність і гарантують національну безпеку держави. Після 24 лютого рівень довіри до ЗСУ зріс на 54% і становить 89%. Антирейтинг довіри до ЗСУ відсутній. Перед повномасштабним вторгненням він становив 4,5%. Довіра до СБУ зросла на 34% і становить 57%;

– на 13,6% збільшилася частка тих, хто час від часу бере участь у громадському житті, на 4,5% тих, хто досить часто бере участь у громадському житті;

– антирейтинг довіри до ЗМІ знизився на 5,4% і становить 5% [3].

Отже, політична культура студентів невисока, це загальноукраїнська тенденція, хоча наявне зростання політичної свідомості. Здобувачі вищої освіти демонструють прагматичний підхід: 62,8% зазначили, що братимуть активну участь у політичному житті, якщо «побачать хоч якісь перспективи в розвитку своєї громади та країни».

Зріс рівень довіри до правоохоронних структур. Цілком довіряють ЗСУ 88,6%, муніципальній поліції – 32%, Національній поліції – 42%, СБУ – 57%, Прокуратурі – 24,2%.

Цілком довіряють профспілкам 17,1%, громадським організаціям – 24,5%, волонтерським організаціям – 41,3%. Засобом масової інформації цілком довіряють 5,4%, варіант відповіді «важко відповісти» обирають 39,9%, зовсім не довіряють 5% [3].

У нас і досі не вироблено системи державницьких консолідуючих цінностей, які б поділялися всіма впливовими політичними інститутами. Результатом цього є криза суспільної довіри, яка виявляється в тому, що громадяни не довіряють результатам виборів, а масові порушення громадяни сприймають як звичайне явище. Недовіра роз'єднує жителів різних регіонів, які підозрюють одне одного в ігноруванні своїх інтересів, несправедливості тощо.

Отже, причинами низької політичної участі громадян є: по-перше, неналежна компетентність громадян стосовно захисту своїх прав і свобод; по-друге, неготовність їх захищати та низький рівень політичної культури. Проблемою залишається і те, що значна частина національної та місцевої політичної еліти з обережністю ставиться до діяльності громадських організацій і не розглядає інституції громадянського суспільства як рівноправних партнерів у здійсненні політики.

Однак особлива відповідальність покладається на громадські організації у виборчі періоди. Партиїно-політична боротьба в Україні характеризується тим, що різні суб'єкти (партії, органи влади) виборчого процесу використовують усі ресурси для перемоги в досягненні результату. Саме громадські організації повинні бути опонентами влади та політичних партій у питаннях дотримання законодавства.

Особливості політичного процесу в різних країнах різні, але очевидно, що політичні та силові інститути занадто статичні, щоб відповідати темпам змін, та слабо диференційовані, щоб оперативно реагувати на нові виклики соціально-політичного розмаїття. Однак рівень довіри до політичних і силових інституцій після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну значно зріс.

Література:

1. Захаренко К., Ярош Я. Молодіжні організації України: особливості функціонування : монографія. Луцьк, 2012. 308 с.
2. Кількість юридичних осіб за організаційними формами. *Державна служба статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2018/ks_opfg/ks_opfg_0118.htm
3. Суспільно-політичні настрої студентської молоді ВНУ імені Лесі Українки. URL: https://vnu.edu.ua/uk/news/suspilstvo/vyznacheno-suspilno-politychni-nastroyi-studentiv-universytetu?fbclid=IwAR3bsLz7rKTwaSGmLfXhltYAI1AwrzfVXDjowjk_banaEqrzD4Jh7cb8o
4. Україна 2017–2018: нові реалії, старі проблеми (аналітичні оцінки). URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Pidsumky_ukr_eng.pdf
5. Український форум благодійників. URL: <http://ufb.org.ua/sector-blagodijnosti/privatna-blagodijnist/instrumenti-privatnoi-filantropii/volonterstvo.htm>
6. Філіпович М., Ярош Я. Об'єднання громадян в українському державотворчому процесі. *KELM*. Lodz, 2018. № 3 (23). S. 181–190.
7. Щедрова Г. Політична конкуренція еліт у сучасній Україні : монографія. Дніпро, 2016. 390 с.